

MANIFESTĂRI SPIRITUALE ȘI MOTIVAȚII ALE RAPORTURILOR DINTRE ADEPȚII DIFERITELOR CULTE RELIGIOASE DECELANTE ÎN NECROPOLA SÂNTANA DE MUREȘ DE LA GHERĂSENI

Eugen – Marius Constantinescu

Cunoașterea culturii Sântana de Mureș – Cerneahov a înregistrat progrese importante, în pofida faptului că sunt, încă, puține obiective majore-așezări și necropole – cercetate în întregime sau aproape în întregime. Au fost determinate, în bună măsură, aspectele de cultură materială care au participat la sinteza sa, etapele acestei sinteze (Ioniță, 1982), grupările etnice (dacică, dacoromană, germanică, sarmatică) implicate în procesul care a generat și, apoi, au contribuit la dezvoltarea acestui fenomen, locul, rolul și condițiile comunicării procesului de romanizare și asimilarea elementelor de cultură provincial-romană în plămădirea și consolidarea culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Conținutul (material) și formele în care s-a exprimat, limitele cronologice și spațiul în care această cultură sunt, în general, bine precizate.

Componentele spirituale – rituri și ritualuri funerare, elemente de port, preferințe pentru anumite tehnici de lucru sau motive decorative etc. – au constituit preocuparea multor cercetători, dintre cei care și-au concentrat atenție asupra culturii respective. Manifestări ale spiritului -individual și colectiv - acestea s-au exprimat, în general, în forme comune tuturor colectivităților culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, dar îmbracă numeroase aspecte specifice care definesc fiecare comunitate în parte și, uneori, chiar grupuri restrânse din cadrul acestora. În acest domeniu, al culturii spirituale, dezbaterile rămân deschise. Interpretărilor (diferite) date unor situații înregistrate în așezări și necropole ale culturii Sântana de Mureș (Gh. Diaconu, V. Palade, I. Ioniță etc.) le adăugăm una. Este o ipoteză de lucru, formulată pe baza observațiilor prilejuite de cercetările recente din Cimitirul 1 de la Gherăseni-Grindul Cremenea. În esență, această ipoteză dă expresie încercării de a răspunde la întrebarea care preocupă pe mulți cercetători, dacă pot fi decelate unele aspecte ale raporturilor dintre adepții diferitelor culte religioase, respectiv între creștini și adepții cultelor pre-creștine în cadrul așezărilor și necropolelor Sântana de Mureș.

În formularea ipotezei noastre, nu punem în discuție problema prezenței creștinilor în spațiul nord-dunărean (implicit în nord-estul Munteniei) în secolul IV d. Chr., întrucât acesta a fost abordată și dezbătută, sub multiplele sale aspecte, de numeroși cercetători, cei mai mulți acceptând, afirmând, susținând ori demonstrând prezența adepților creștinismului aici și acum¹ (Dacia nord-

1. Barna, 1968, p. 391; Barnea, 1979, p. 48; Coman, I., 1983, p. 238-257; Macrea, 1978, p. 207-211; Popescu Em., 1983; Râmureanu, 1978; Teodor, 1991; Teodorescu, 1983; Teodorescu, 1984, p. 55-56; Vornicescu, 1984, p. 34-42.

dunăreană, secolul IV d. Chr.). Am acceptat ipoteza conform căreia, în comunitățile Sântana de Mureș trăiau și creștini, care foloseau aceleași cimitire, comune cu toți ceilalți membri ai colectivității. O serie de descoperiri, mai vechi sau mai noi, între care de la Bârlad-Valea Seacă², Mihălășeni³, Brăviceni-Orhei⁴, au produs argumente greu de contestat în sprijinul acestei ipoteze, astăzi larg acceptată.

Care sunt datele furnizate de cercetarea Cimitirului 1 de la Gherăseni? Plurisitul arheologic de la Gherăseni-Grindul Cremenea este situat la 10 km sud de municipiul Buzău, pe malul drept al pârâului Călmățui, între satele Budișteni (comuna Costești) și Cremenea (comuna Gherăseni), ocupând o suprafață de circa 100 ha. Primele cercetări au fost întreprinse aici de dr. Gh. Diaconu și Victor Teodorescu în anii 1959-1965⁵. Ca urmare a unei operațiuni de terasare inițiată de către fostul C.A.P. Gherăseni în vara 1989, a fost afectată o suprafață de 21 ha din terenul pe care este aplasată stațiunea arheologică, fapt ce ne-a obligat să începem cercetări de salvare, care continuă și în prezent. Unul din obiectivele cercetărilor din anii 1991-1996 l-a constituit Cimitirul nr. 1 (identificat în 1961, în urma unei descoperiri întâmplătoare). Cercetările din ultimii ani au completat informația despre acest cimitir, au permis redatarea mormintelor mai vechi⁶, au scos la lumină o serie de complexe din alte epoci – neolitică, hallstattiană, feudală și ne permit formularea unei ipoteze asupra raporturilor dintre adepții diferitelor culte religioase, care locuiau în secolul IV d. Chr. aici, pe malul Călmățuiului.

În ceea ce privește mormintele aparținând orizontului Sântana de Mureș, situația statistică cumulată (1961-1996) se prezintă astfel: au fost descoperite 54 de morminte, din care 17 de incinerăție și 37 de înhumație. Din acestea, 22 de morminte, respectiv 12 de incinerăție și 10 de înhumație, au fost cercetate în anii 1961-1965. Toate mormintele de înhumație cercetate atunci erau orientate nord-sud; niciunul nu era deranjat din vechime. Dintre mormintele de înhumație cercetate recent (1991-1996), 7 au fost deranjate din vechime (M. 58, 59, 63, 96, 97, 102, 103)⁷, unul a fost cenotaf (M. 84), trei au avut nișă (M. 61, 98, 101, primul de adolescent, celelalte de copii), iar două (M. 72, de copil și 95, de adult) erau orientate vest-est și aveau inventar foarte sărac: M. 72 numai un pahar de sticlă așezat la cap (spre vest), iar M. 95- brățară, verigă și cercel toate de bronz și

2. Palade, 1980, 1982, 1983, 1985.

3. La Mihălășeni, județul Botoșani, sunt peste o sută de morminte creștine. Informație de la autorul cercetării, Octavian -Liviu Șovan, căruia îi mulțumim.

4. Grosu, 1993; din peste 90 de morminte orientate vest-est, 25 aveau inventar (sărac); alte două morminte, orientate est-vest, sunt considerate tot creștine.

5. Diaconu, 1973; 1977 și informații de la V. Teodorescu, pentru care îi mulțumim.

6. Considerate, inițial, neolitice, acestea datează din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului – Constantinescu, E.M., 1994, 1995, 1996; în campania 1993 au fost descoperite aici primele două morminte de incinerăție în urnă și în groapă, datând din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, atribuite, inițial, fazei timpurii a culturii Sântana de Mureș.

7. Numerolarea mormintelor s-a făcut începând cu cele descoperite în 1961-1965 și a inclus toate mormintele cercetate până acum la Gherăseni, deci și mormintele din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului (15) descoperite după 1991 în arealul Cimitirului 1, precum și mormintele din secolul XV-XVI (32) cercetate în 1990 într-un areal situat la circa 200 m nord de Cimitirul 1 și care fuseseră grav deranjate de lucrările de terasare din 1989.

două mărgele discoidale de chihlimbar (numai podoabe); ultimele două morminte, conform interpretărilor acceptate, au aparținut unor creștini.

Analizând amplasarea mormintelor în planul cimitirului, corelată cu intervențiile profanatoare, reținem următoarele observații: toate mormintele deranjate din vechime și cele trei morminte cu nișă sunt amplasate în zona central - sudică a cimitirului (pl. 1); mormântul 72, de copil creștinat, este amplasat la nord-nord-vest de grupul mormintelor profanate cu nișă, iar mormântul 95, de creștin matur, se află la marginea de sud a grupului respectiv; mormintele de incinerare cercetate după 1991 se află la vest de aliniamentul marcat de mormintele 72 și 95; mormintele de înhumare aflate la vest de acest aliniament ca și cele situate mai spre est – nord-est de grupul mormintelor deranjate și cu nișă nu a fost niciunul deranjat (în suprafața cercetată până în prezent). Între mormintele profanate, unul (M. 102) a fost complet răvășit, o parte din oase și piesele de inventar, cu excepția câtorva fragmente ceramice, au fost aruncate afară din groapă, altul (M. 58) a fost puternic deranjat și o parte din inventar distrus, în trei cazuri (M. 59, 96, 103) deranjamentul a afectat cutia toracică și craniul, iar în două cazuri (M. 63, 97) au fost deranjate inclusiv oasele bazinului și partea superioară a membrilor inferioare. În cinci cazuri (M. 59, 63, 96, 103) piesele de inventar au fost deplasate și, în parte, chiar deteriorate, inclusiv vasele din ceramică. În toate cazurile, după profanarea mormântului și răvășirea scheletului, gropile au fost umplute imediat la loc. Se pare că mormintele 102 și 103, aflate la 4,5 m distanță unul de altul, au fost deranjate concomitent, iar materialele aruncate din gropi s-au amestecat, din mormântul 102 lipsind craniul, iar în mormântul 103 aflându-se două calote craniene, ambele în poziție secundară; în acest mormânt au rămas *in situ* oasele bazinului și cele ale membrilor inferioare.

Observațiile consemnate sugerează existența unor raporturi între cele trei categorii de morminte, raporturi care, considerăm, caracterizează o anumită etapă din evoluția cimitirului. Deoarece au fost deranjate numai morminte de înhumare orientate nord-sud (cu variațiile determinate de momentul îngropării) în care se înmormântau adepții cultelor păgâne, morminte aflate într-un anume raport de vecinătate cu cele două morminte creștine, considerăm că intervenția profanatoare se poate datora adepților noii religii, care, eventual, încercau să impună, pe de o parte, trecerea la creștinism a urmașilor celor cărora le erau deranjate mormintele, iar pe de altă parte, urmăreau modificarea orientării mormintelor conform concepției ideologiei creștine, în plină ascensiune.

Un posibil răspuns, conservator, al adepților cultelor pre-creștine ar putea fi apariția mormintelor cu nișă, prin amenajarea acesteia urmărindu-se protejarea defuncțiilor împotriva acțiunilor profanatoare.

Această ipoteză are în vedere faptul că, în zona unde apar mormintele deranjate, există și morminte, atât de copii cât și de adulți, fără nișă, nederanjate (M. 60 și 85, de copii, 65, 66, 68, 81, 83 de adulți). Excludem posibilitatea ca aceste morminte să nu fi fost deranjate deoarece nu au putut fi localizate de către profanatori, ele nu se deosebesc prin nimic de celelalte morminte din zonă. O posibilă explicație ar fi aceea că mormintele nederanjate din aceeași zonă cu

cele deranjate ar putea să aparțină unei perioade mai vechi din evoluția cimitirului, când nu se născuse conflictul între păgâni și creștini. Evident, păstrăm o anumită rezervă față de această interpretare a situației.

Ca și în cazul altor necropole din arealul Sântana de Mureș (Bârlad-Valea Seacă, Mihălășeni etc.), profanarea mormintelor s-a făcut, în toate cazurile constatate, la distanță în timp față de momentul înhumării, numai după ce dispăruseră legăturile anatomice dintre părțile componente ale scheletului, așa cum indică modul în care sunt amestecate și împrăștiate oasele. Mai mult chiar, intervențiile profanatorilor s-au produs într-un moment când, în cele mai multe cazuri, gropile mormintelor nu se mai observau și, probabil, dispăruseră și semnele de mormânt. Numai așa se poate explica faptul că gropile săpate de profanatori pentru deranjarea unor morminte – 63, 96, 97, 103, au avut, la suprafață, dimensiuni mult mai mari decât gropile inițiale ale mormintelor, acestea din urmă fiind, în cazurile menționate, considerabil afectate și ca formă și ca dimensiuni. Situația nu poate fi interpretată ca o consecință a faptului că intervenția profanatorilor s-ar fi produs noaptea, sub protecția întunericului, deoarece alte morminte – 58, 59, 102, au fost deranjate prin suprapunerea perfectă a gropilor de profanare peste gropile inițiale ale acestora. De altfel, ideea profanării mormintelor la lumina zilei, uneori, chiar de către urmașii celor înhumați, a fost abordată și, uneori, acceptată⁸.

Pe baza ultimelor informații acumulate se poate formula și ipoteza conform căreia, la un anumit moment din evoluția comunităților Sântana de Mureș, profanarea mormintelor adepților cultelor păgâne (care continuau să-și îngroape morții cu capul spre nord, mai rar spre sud, și să depună ofrande bogate alături de cei decedați, ilustrate de inventarele și resturile osteologice găsite), căpătase un statut cvasioficial⁹, acceptat de membrii comunităților și, probabil, susținut de factori cu influență în cadrul societății – preoți creștini, misionari etc. Altfel spus, această practică ar fi expresia conflictului ideologic dintre creștini și păgâni, într-un moment în care creștinismul era în plină expansiune în spațiul nord-dunărean. În parte, această ipoteză se întâlnește cu cea formulată de A.E. Sîmonovici⁹ pe baza observațiilor furnizate de o serie de descoperiri din aria Cerneahov. Întrucât în alte necropole au fost semnalate și morminte creștine deranjate din vechime¹⁰, motiv pentru care unii cercetători au pus la îndoială ori chiar au exclus conflictul ideologic dintre creștini și păgâni ca motivație a acestor manifestări¹¹, precizăm că ipoteza formulată se sprijină și pe observația că în Cimitirul 1 de la Gherăseni nu există morminte creștine deranjate din vechime. Trebuie avut în vedere și un alt aspect, până acum neglijat, anume că, acolo unde au apărut și morminte creștine profanate din vechime, aceasta ar

8. Palade, 1982, p. 182, 186 cu referire la bibliografia existentă asupra problemei.

9. Sîmonovici, 1963.

10. La Bârlad – Valea Seacă, din 16 morminte orientate vest-est 5 au fost deranjate intenționat din vechime; morminte creștine deranjate din vechime au fost semnalate și la Bogdănești-Fălcu, Palade, 1982, p. 187; la Periaslav-Hmelnițki, Gonciarov-Mahno, 1957, p. 142 sqq; la Mihălășeni, cf. informației date de O.L. Șovan.

11. Palade, 1982.

putea fi replica membrilor păgâni ai colectivităților respective la acțiunile profanatoare ale creștinilor, ca semn că ascendența creștinilor nu se impusese.

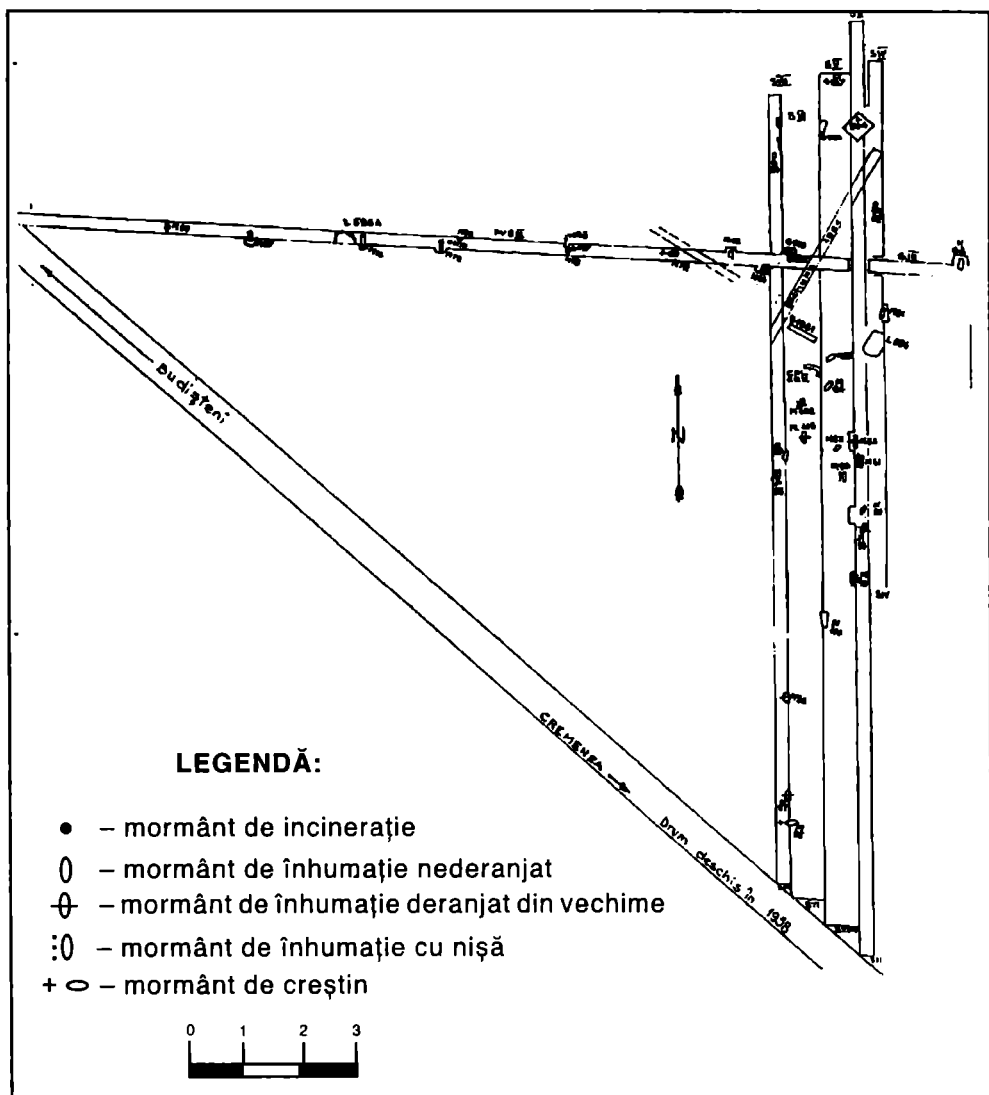
Desigur, aceste manifestări puteau avea, și noi credem că aveau, și alte motivații, dar dintre motivele determinate ale acțiunilor de profanare a mormintelor considerăm că nu trebuie exclus conflictul dintre noua religie, creștinismul și vechile culte păgâne.

La Gherăseni, profanarea mormintelor se poate datora creștinilor, iar, ca răspuns la această manifestare, adepții cultelor păgâne, probabil, au creat mormintele cu nișă, pentru a proteja odihna de veci a copiilor și adolescenților lor. Dacă această ipoteză de lucru va fi confirmată de descoperiri viitoare, ea ar putea constitui și un criteriu de cronologie internă pentru Cimitirul 1, în sensul că, cel puțin mormintele cu nișă pot fi datate în aceeași fază cu mormintele creștine.

BIBLIOGRAFIE

- BARNEA 1968 = I. Barnea, *DIN ISTORIA DOBROGEI*, vol. II, București, 1968.
- BARNEA 1979 = I. Barnea, *ARTA CREȘTINĂ ÎN ROMÂNIA*, vol. I, Secolele III-VI, București, 1979.
- COMAN, I. 1983 = prof. dr. Ioan Gh Coman, *ELEMENTE DE CONTINUITATE SPIRITUALĂ GETO-DACO-ROMANĂ ȘI CREȘTINĂ ÎN REGIUNEA RÂULUI MOUSAIOS* = BUZĂU DUPĂ MĂRTURIILE PATRISTICE ȘI ARHEOLOGICE, ÎN SPIRITUALITATE ȘI ISTORIE LA ÎNTORSĂTURA CARPAȚILOR, vol. I, Buzău, 1983, (mai departe *SPIRITUALITATE ȘI ISTORIE*, I, 1983), p. 231-258;
- CONSTANTINESCU, E.M. 1994 = Eugen-Marius Constantinescu, *REZULTATE ALE CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA GHERĂSENI-GRINDUL CREMENEA ÎN CAMPANIA 1992*, în *MOUSAIOS*, IV/I, Buzău, 1994, p. 105-115;
- CONSTANTINESCU E.M. 1994 b = Eugen-Marius Constantinescu, *GHERĂSENI, CIMITIRUL 1*, în *CRONICA CERCETĂTORILOR ARHEOLOGICE. CAMPANIA 1993*, Satu Mare, 1994, p. 27/55;
- CONSTANTINESCU E.M. 1995 = Eugen-Marius Constantinescu, *STAȚIUNEA GHERĂSENI* în *CRONICA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE. CAMPANIA 1994*, Cluj-Napoca, 1995, p. 34/52;
- CONSTANTINESCU E.M. 1996 = Eugen-Marius Constantinescu, *GHERĂSENI*, în *CRONICA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE. CAMPANIA 1995*, Brăila, 1996, p. 48-49/60, 163 planșa;
- DIACONU, Gh 1973 = Gheorghe Diaconu, *DESPRE DESCOPERIRILE DE LA GHERĂSENI-BUZĂU*, în *STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE BUZOIANĂ*, Buzău, 1973, p. 7-13;
- DIACONU, Gh 1977 = Gheorghe Diaconu, *AȘEZAREA ȘI NECROPOLA DE LA GHERĂSENI BUZĂU*, în *SCIVA*, 28, 3, 1977, p. 431-457;
- GONCIAROV – MAHNO 1957 = V.K. Gonciarov, E.V. Mahno, *ARHEOLOGIA*, 9, 1957, p. 142 sqq;
- GROȘU 1993 = Vasile Grosu, Chișinău, *NECROPOLA DE LA BRĂVICENI, ORHEI, REP. MOLDOVA, SEC. IV, d. Chr.*, comunicare prezentată la Sesiunea anuală de rapoarte, Constanța, 13-16 mai, 1993;
- MACREA 1978 = M. Macrea, *A PROPOS DE QUELQUES DECOUVERTES CHRETIENNES EN DACIE*, în *DE LA BUREBISTA LA DACIA POSTROMANĂ*, Cluj-Napoca, 1978, p. 194-227;
- PALADE 1980 = V. Palade, *NECROPOLA DIN SECOLUL IV ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI V e.n. DE LA BÂRLAD – VALEA SEACĂ*, în *MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE*, (XIV) Tulcea, 1980, p. 407-416;
- PALADE 1982 = V. Palade, *UN OBICEI MAGICO-RITUAL ÎN NECROPOLA DIN SECOLUL AL IV-LEA DE LA BÂRLAD – VALEA SEACĂ*, în *TRACO-DACICA*, III, 1982, p. 181-191;

- PALADE 1983** = V. Palade, SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN NECROPOLA DE LA BÂRLAD VALEA SEACĂ, în MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE (XV), București, 1983, p. 396-406;
- PALADE 1985** = V. Palade, CULTURA SÂNTANA DE MUREȘ. CONCEPT ȘI CRONOLOGIE, în MEMORIA ANTIQUITATIS, IX-XI, Piatra Neamț, 1985, p. 517-525;
- POPESCU Em 1983** = Emilian Popescu, CREȘTINISMUL ÎN EPARHIA BUZĂULUI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL VII-LEA, în SPIRITUALITATE ȘI ISTORIE, I, 1983, p. 259-277 și pl. VI;
- RĂMUREANU 1978** = pr. prof. I. Rămureanu, MIȘCAREA AUDIENILOR ÎN DACIA PONTICĂ ȘI NORD-DUNĂREANĂ (sec. IV-V), în B.O.R. nr. 9-10, 1978, p. 1053-1070;
- TEODOR 1991** = Dan Gh. Teodor, CREȘTINISMUL LA EST DE CARPAȚI DE LA ORIGINI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XIV-LEA, Iași, 1991;
- TEODORESCU 1983** = Victor Teodorescu, ELEMENTE PALEOCREȘTINE ÎN TEZAURELE DE LA ȘIMLEUL SILVANIEI ȘI PIETROASA (sec. IV), în SPIRITUALITATE ȘI ISTORIE, I, 1983, p. 93-103 și pl. IV;
- TEODORESCU 1984** = Victor Teodorescu, CIREȘANU. UN ASPECT CULTURAL APARTINÂND POPULAȚIEI DACOROMÂNE DIN SEC. IV-V e.n. LA SUD DE CARPAȚI, în ANUARUL MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE PRAHOVA, I, Ploiești, 1984, p. 51-100;
- SÎMONOVICI 1963** = A.E. Sîmonovici, în SOVETSCAIA ARHEOLOGIA, 1, 1963, p. 49-59;
- VORNICESCU 1984** = dr. Nestor Vornicescu, PRIMELE SCRIERI PATRISTICE ÎN LITERATURA NOASTRĂ, Craiova, 1984.

GHERĂSENI, Jud. Buzău – Planul mormintelor Sântana de Mureș
cercetate în anii 1991-1996

***SPIRITUAL MANIFESTATIONS AND REASONS OF THE RELATIONS AMONG
ADVOCATES OF THE DIFFERENT RELIGION CREEDS IN THE CEMETERY
SÂNTANA DE MUREȘ FROM GHERĂSENI***

Abstract

At Gherăseni, the unholy burials were due to Christians, but as an answer at this manifestation the advocates probably have created the burials with recesses for to protect the eternal peace of their children and teen-agers.

If this ipotetical work will be confirm by the further discoveries, it can be constituite, too, a criterion of internal chronology for the Cemetery 1, in the way that at least the burials with recesses can be dated in the same phase with the Christian burials.